

KONCEPT VLASTNÍCTVA V LOCKOVEJ POLITICKEJ FILOZOFII

VLADIMÍR MANDA, Katedra filozofie FF UKF, Nitra

MANDA, V.: Property in Locke's Political Philosophy
FILOZOFIA 67, 2012, No 4, p. 291

Locke's conception of private property as developed mainly in his *Two Treatises on Government* is still being discussed among philosophers. The paper is intended as a contribution to the historical-logical interpretation of some aspects of his concept of property. Contrary to most interpreters who underline the external determinations the author tries to see the changes of the concept from inside the process of its development. Based on this approach is then the description of the development of property from its original to its highest, i.e. legal form.

Keywords: Private property – Person – Law of nature – State of nature

Podľa Wilderquista ([17], 3) je Lockov koncept vzniku súkromného vlastníctva, obšiahnutý predovšetkým v jeho práci *Two Treatises on Government* (1690), vplyvným konceptom, ale jeho interpretátori sa dodnes nevedia zhodnúť na tom, čo chcel Locke svojou teóriou povedať. Podľa autora je nepravdepodobné, že by sa niekomu podarilo napísať takú interpretáciu, ktorá by ukončila diskusiu o danom predmete. Diskusie sa vedú nielen o celkovom charaktere a význame *Treatises*, ale aj o postavení a význame kapitoly o vlastníctve v danom diele.¹ Naš prístup k Lockovmu konceptu vlastníctva je primárne vedený historickofilozofickým záujmom o pochopenie nastolenej problematiky. Vlastným cieľom príspevku je zdôvodniť, že Lockov koncept vzniku súkromného vlastníctva obsahuje z pojmového hľadiska tri odlišné po sebe idúce pojmy súkromného vlastníctva. V diskusiách o danej téme sa obyčajne konštatuje, že súkromné vlastníctvo prechádza na svojej ceste od prirodzeného stavu k politickej spoločnosti určitými zmenami, ale mimo diskusie zostáva fakt, že rozdielnym podmienkam života človeka, v ktorých sa vlastníctvo formuje a rozvíja, zodpovedajú aj odlišné „historické“ formy alebo typy vlastníctva, ktoré

¹ Napríklad Laslett zdôvodňuje, že práca bola napísaná ako obhajoba snahy whigov o presadenie zákona vylučujúceho nástupníctvo Jamesa II., a preto nazýva Lockovu prácu *Exclusion tract* ([7], 61). Ashcraft ([2], 591) chápe Lockovo rozhodnutie publikovať svoju prácu ako jeden z prvých ľavicových útokov na priebeh Slávnej revolúcie. Arniel ([1], 132 – 148) obhajuje názor, že *Treatises* boli napísané ako obhajoba koloniálnej politiky Anglicka. Obdobným spôsobom sa diskutuje aj o samotnej problematike vlastníctva. Lloyd ([6], 89 – 92) konštatuje, že kapitola o vlastníctve je síce „slávna“, ale v samotnej práci je nefunkčná, pretože hlavnou témou Lockovej práce je zdôvodnenie poslušnosti človeka vo vzťahu k legitímnej vláde, ako aj určenie podmienok, za akých je možná vzburá proti vláde. Na strane druhej MacPherson ([10], 197 – 198) zdôrazňuje, že ospravedlnenie súkromného vlastníctva je pre Locka centrálnou otázkou vzhľadom na hlavný účel politickej spoločnosti.

možno pojmovo zachytiť a porovnať.² Ak sa budeme držať časovej postupnosti, v ktorej sa rôzne formy vlastníctva v Lockovej práci objavujú, treba začať formami vlastníctva, ktoré fakticky predchádzajú samotnú históriu človeka. Prvým v rade je, samozrejme, Božie vlastníctvo sveta ako vlastníctvo stvoriteľa ([7], 1, 86).³ Z uvedeného vlastníctva vyrastajú dve ďalšie „prehistorické“ formy vlastníctva. Prvým je spoločné vlastníctvo ľudstva, do ktorého spadá zem a jej produkty a ktoré je dôsledkom Božieho daru človeku ([7], 2, 25). Druhým vlastníctvom, stojacim oproti spoločnému vlastníctvu zeme a jej produktov, je individuálne vlastníctvo každého človeka seba ako osoby ([7] 2, 27). Jadrom našej práce bude analýza foriem vlastníctva vytvorených ľudskou aktivitou, predovšetkým analýza formovania súkromného vlastníctva.

Danú problematiku budeme skúmať v nasledujúcej štruktúre: Začneme stručným skúmaním bezprostredných východiskových podmienok vzniku súkromného vlastníctva, t. j. analýzou prirodzeného stavu človeka. Ďalej budeme venovať pozornosť zmyslu Lockovho tvrdenia, že človek je vlastníkom svojej osoby, tvrdenia, o ktoré sa potom opiera proces formovania súkromného vlastníctva. Jadrom práce bude skúmanie troch odlišných foriem súkromného vlastníctva implicitne obsiahnutých v Lockovom koncepte. Historicky prvú formu ľudského vlastníctva nazývame *limitovaným súkromným vlastníctvom*, druhú formu nazývame *výmenným súkromným vlastníctvom* a tretiu *legálnym súkromným vlastníctvom*. Opodstatnenosť uvedených názvov vlastníctva sa pokúsime zdôvodniť v samotnom texte.⁴

Prirodzený stav. Locke vymedzuje prirodzený stav ako stav predpolitických foriem života človeka. Na svojom počiatku sú podmienky života človeka dielom Boha, ktorý ako stvoriteľ a vlastník všetkého vyslal človeka do sveta ako svojho služobníka ([7], 2, 6).⁵ Postavenie človeka v prirodzenom stave Locke charakterizuje predovšetkým ako stav dokonalej slobody, keď každý koná podľa seba v rámci hraníc vymedzených prirodzeným zákonom. Ďalej je to stav rovnosti, v rámci ktorej nikto nemá výsadné mocenské postavenie nad ostatnými ([7], 2, 4). Aby sa mohol prirodzený zákon v danom stave slobody a rovnosti realizovať, bolo jeho uskutočnenie vložené do rúk každého človeka, a tým každý získal moc súdiť a trestať všetkých ostatných, pokiaľ usúdil, že porušujú prirodzený zákon ([7], 2, 7). Nie náhodou Locke uvedenú pozíciu človeka v prirodzenom stave nazýva *kráľovskou*. Každé individuum, podobne ako kráľ, rozhoduje nielen o svojej osobe, ale na základe vlastného poznania a skúsenosti aj o tom, čo prirodzený zákon tvrdí, a čo netvrdí ([7], 2, 123). Podľa prirodzeného zákona je všeobecným účelom človeka ako

² Napríklad Waldron ([15], 165) považuje za prvú formu vlastníctva hrubej rovnosti v podmienkach dostatku, potom nastupuje nerovné vlastníctvo v podmienkach nedostatku a posledným je vládou regulované vlastníctvo.

³ Všetky odkazy na Lockovu prácu *Two Treatises on Government* (1967) obsahujú číslo knihy, prvej alebo druhej, a paragraf, pod ktorým sa problematika nachádza.

⁴ Niektoré aspekty danej problematiky autor skúmal predovšetkým vo svojej práci [11].

⁵ Tully ([14], 4) nazýva uvedený model vzťahu Boha a človeka *workmanship model*, v rámci ktorého je človek služobníkom, vykonávateľom príkazov Boha.

Božieho služobníka na zemi jeho sebazáchova a, pokiaľ nie je sám v ohrození, aj zachovanie ostatných ([7], 2, 6). Aby človek mohol naplniť uvedený príkaz prirodzeného zákona, musí mať možnosť prisvojovať si predmety sveta, aby uspokojil svoje potreby. Preto Boh daroval zem a jej produkty ľudstvu spoločne ([7], 2, 25). Spoločné vlastníctvo Locke chápe v tzv. negatívnom zmysle, t. j. ako vlastníctvo, ktoré v sebe neobsahuje vopred vymedzený podiel ani jedného z individuí, a súčasne to nie je ani vlastníctvo celku ľudstva, celku, ktorý by rozhodoval o jeho delení.⁶ Locke v texte výraz *spoločné vlastníctvo* (*common property*) ani nepoužíva, hovorí, že Boh dal ľuďom zem a jej produkty spoločne (*in common*) ([7], 2, 25). Z povinnosti uchovať svoj život, plynúcej z prirodzeného zákona, Locke odvodzuje, že každý má právo na vlastníctvo. Hlavným zmyslom kapitoly o vlastníctve je podľa Locka ukázať, ako z vecí daných človeku spoločne mohlo vzniknúť individuálne vlastníctvo človeka, vylučujúce vlastníctvo iných individuí, t. j. ako vzniká súkromné vlastníctvo ([7], 2, 25 – 26).⁷

Limitované súkromné vlastníctvo je prvou formou človekom vytvoreného vlastníctva. Nazývame ho limitovaným, lebo jeho rozsah je ohraničený dvomi podmienkami, ktoré sa v literatúre označujú ako *sufficient limitation* a *spoiling limitation* ([10], 204, 211). Súkromným ho nazývame preto, že jeho znakom je vylúčenie ostatných z vlastníctva daného predmetu. Bezprostredným počiatkom vzniku limitovaného vlastníctva je na strane jednej svet, ktorý je daný ľudstvu spoločne, a na strane druhej je to človek ako vlastník svojej osoby ([7], 2, 27). Aktívnym momentom daného vzťahu je nesporne človek charakterizovaný ako vlastník svojej osoby, a preto je potrebné začať skúmanie práve vlastníckym vzťahom človeka k svojej osobe.

Niektorí autori uvedenú tézu zjednodušujú a prepisujú ju do tvaru *self-ownership*, pričom jej obsah redukovujú na človeka vlastniaceho seba samého. Napríklad Waldron ([15], 177) tak nazval celú podkapitolu a hneď v prvých vetách tvrdí, že Locke v *Treatises* zastáva názor, že *každý človek je vlastníkom seba samého* ([15], 177) a že slovo *person* (osoba) je len technickým termínom ([15], 178). Ale takáto interpretácia sa bez ďalšieho vymedzenia dostáva do konfliktu s Lockovým základným tvrdením, že človek je vlastníctvom Boha. Človek nie je vlastníkom seba samého, nie je *self-ownership*, je vlastníctvom a služobníkom Boha ([7], 2, 7). Na strane druhej autori, ktorí diferencujú osobu a človeka v zmysle Lockových názorov objasnených predovšetkým v jeho *Rozprave* ([9], II, 27), nechávajú vzťah vlastníctva človeka vo vzťahu k osobe nevysvetlený. Napríklad Tully ([14], 104 – 109) zdôrazňuje, že diferenciácia človeka a osoby je pre Lockov koncept vlastníctva kľúčový, ale ich vzťah, t. j. vzťah človeka ako vlastníka osoby, ponecháva v tej forme, v akej ho Locke tvrdí, hoci, ako sa budeme snažiť ukázať, ak

⁶ Waldron ([15], 152 – 157), odvolávajúc sa na Pufendorfa, nazýva daný stav výrazom „negatívny komunizmus“. V tejto súvislosti je zaujímavé, že Locke vo svojej prvej práci o prirodzenom zákone zastával názor, že každý má v spoločnom vlastníctve predurčenú kvantitu produktov ([8], 211).

⁷ Z teoretického hľadiska je zaujímavé, že Locke ani neuvažuje o tom, či by človek nemohol svoju pozemskú misiu naplniť aj v rámci spoločného vlastníctva. Waldron ([15], 169) poukazuje na to, že človek môže pracovať na príkaz Boha bez toho, aby si prostriedky prisvojoval do súkromného vlastníctva.

chápeme osobu v intenciách Locka, tak osoba nemôže byť jednostranným vlastníctvom človeka. Vonkajškovo spor spočíva v tom, že podľa Locka práve osoba (a nie človek) sa bude za svoje činy zodpovedať pred Bohom ([9], II, 27, § 26) a nie človek, hoci ak by bola osoba vlastníctvom človeka, tak za osobu by mal byť zodpovedný človek a ten by sa mal zodpovedať pred Bohom za to, čo osobe dovolil konať. V danom prípade sa Lockom tvrdený vzťah medzi človekom a osobou javí tak, ako keby sluha zodpovedal za činy svojho pána.⁸

Naše riešenie naznačenej dilemy obsahuje nasledujúca úvaha. Boh je stvoriteľom človeka, ktorého vyslal na zem ako svojho služobníka, a je nesporné, že Boh je vlastníkom človeka. Ale človek na počiatku svojej pozemskej misie sa podobá Lockovej myslí v stave predtým, než začne poznávať, t. j. človek ako jednota materiálnej a duchovnej substancie je, obrazne povedané, „prázdny“, je len všeobecnou možnosťou nekonečného množstva individuálnych podôb rozvinutého ľudského jedinca. Všeobecné ciele ľudskej činnosti sú mu dané Bohom, ale človek je slobodný vo výbere jednotlivých cieľov a prostriedkov vedúcich k naplneniu všeobecného cieľa, a teda je za jeho realizáciu aj zodpovedný ([14], 48). Len čo „tento všeobecný“ človek začne individuálnymi činmi postupne realizovať svoju pozemskú misiu, začína nadobúdať povahu osoby, t. j. stáva sa morálne zodpovednou individuálnou bytosťou. Individuálnosť alebo jedinečná identita osoby nie je daná znakmi jej zloženého substančného základu, tela a duše. Jedinečná identita osoby je daná jedinečnosťou jej činov rozvinutých do trajektórie jej individuálneho života, činov reflektovaných a zjednotených vedomím do všeobecného a pritom od všetkých ostatných odlišného jedinečného Ja. Z naznačeného pohľadu potom práve Ja, osoba alebo morálna bytosť využíva fyzické sily „človeka“, sily svojho substančného základu na realizáciu cieľov, pre ktoré sa vo svojom slobodnom a zodpovednom posúdení rozhodla. Nie človek, ale osoba stelesnená v človeku ([7], 2, 11) využíva zloženú substanciu tela a duše na realizáciu svojich činov, t. j. osoba vlastní človeka, a nie naopak. Domnievame sa, že Lockovo tvrdenie, podľa ktorého človek vlastní svoju osobu (napriek tomu, že svojou koncepciou osoby tvrdí skôr opak), má nasledujúci význam: V prvom rade si treba uvedomiť, že Boh nie je tvorcom osoby, a teda nie je ani vlastníkom osoby v zmysle, v akom je vlastníkom človeka, ktorého stvoril. Osoba je výsledkom a dôsledkom slobody, ktorú človek dostal, aby realizoval Božie zámery na zemi v rámci hraníc

⁸ Abstrahovanie od vzťahu zodpovednosti osoby za svoje činy pred Bohom, abstrahovanie od jej morálnej povahy vedie aj pri skúmaní špecifickej otázky identity osoby k rôznym problémom. Napríklad Azeri ([3], 227, 228, 230, 232) tvrdí, že vedomie (consciousness) je v zásade len prázdnu a pasívnou formou Ja a jeho obsahom sa stáva všetko to, čo vedomie reflektuje vo svojej myslí. Ale podľa Locka osoba ako „súdny“ pojem (a to je hlavné určenie osoby) nie je zodpovedná za všetky činy, ktorých idey má vo svojom vedomí a vo svojej pamäti. Ukazuje sa tu rozdiel medzi „formálnou identitou“ osoby, ktorá sa jednoducho opiera len o formálnu reflexiu ideí v myslí, a „morálnou identitou“, ktorá sa stane predmetom Božieho posudzovania. Osoba ako bytosť zodpovedná za svoje činy nie je len formálnou reflexiou svojich ideí. Reflektuje ich diferencovane, a to tak, že rozlišuje medzi tým, za čo je, a za čo nie je zodpovedná. Preto potom ani vedomie alebo sebauvedomenie ako forma osoby nemôže byť čisto formálnou identitou osoby, ale musí byť formou obsažnou.

vymedzených prirodzeným zákonom. Sloboda Lockovho človeka v prirodzenom stave ide tak ďaleko, že každý človek sám, nezávisle od druhých, sa stáva vykonávateľom prirodzeného zákona, t. j. vo vzťahu k Bohu dostáva najvyššiu slobodu, aby individuálne naplnil svoju misiu na zemi. Vo svojom pozemskom konaní človek nie je predurčený ani na spasenie, ani na zatratenie, ale všetko je na počiatku v jeho rukách. Aby sa osoba človeka, ktorá nie je produktom Boha, a teda ani jeho vlastníctvom, v podmienkach danej slobody úplne „neodtrhla“ od zodpovednosti pred Bohom, Locke premieňa človeka ako *locus standi* osoby na jeho vlastníctvo. Tým sa osoba, aj keď nepriamo, stáva vlastníctvom Boha a môže sa pred Bohom zodpovedať. Boh však použil aj iný nástroj, ktorým pripútal osobu k človeku a určitým spôsobom ju človeku aj podriadil. Človek ako Božie stvorenie má rozmanité potreby, ktoré ho nútia, aby ich svojou činnosťou uspokojoval. Ak je prvým príkazom Boha sebazachovanie, tak jedinečná trajektória činov osoby sa musí začínať uspokojovaním potrieb materiálnej substancie, človeka, v ktorej sa osoba začína postupne stelesňovať. A táto starosť osoby o „človeka“ a jeho potreby končí len smrťou človeka. Okrem uvedeného je možné, že daný vzťah Locke zdôraznil aj z účelového hľadiska. Ak je osoba vlastníctvom človeka, tak aj jej „pracovné“ činy (vrátane predmetu práce) zamerané na uspokojovanie potrieb človeka sú vlastníctvom človeka. Tým je fakticky vznik súkromného vlastníctva vysvetlený. Je to ako s prácou sluhu pre svojho pána: aj tá je vlastníctvom jeho pána ([7], 2, 28).

Väčšina autorov skúmajúcich Lockov koncept súkromného vlastníctva, žiaľ, postupuje tak, že vzťah človeka a osoby redukujú na vzťah človeka k sebe samému a potom hľadajú, čo je na pracovnej aktivite človeka, zbavenej osobnostného rozmeru, t. j. cieľa, voľby, vôle, slobody, zodpovednosti atď., také, čo by mohlo viesť ku vzniku súkromného vlastníctva tak, ako na tom trvá Locke. Preto si kladú napríklad otázku, či by paradajková šťava, vyliala do mora, premenila morskú vodu spojenú s molekulami paradajkovej šťavy na vlastníctvo toho, kto vlastnil paradajkovú šťavu ([12], 175). V podobnom duchu postupuje a podobný príklad uvádza aj Waldron ([15], 188).⁹ Iní autori, ktorí predsa len berú aj osobu človeka vážnejšie, sa domnievajú, že vlastníctvo vzniká napríklad na základe toho, že osoba prostredníctvom práce vkladá do predmetu práce svoj cieľ, zámer, a tým mení produkt na svoje vlastníctvo ([14], 120). Naše stanovisko k danej veci by sme mohli zhrnúť takto: Práca ako cieľavedomá forma činnosti, premieňajúca prírodný predmet na predmet potreby človeka, je len nástrojom, pomocou ktorého je predmet vtiahnutý do sféry ovládanej vôľou danej osoby. Osoba prácou vyníma predmet zo sféry otvorenej vôli každého individua a presúva ho do sféry ovládanej výlučne vlastnou vôľou. To, čo osoba svojou prácou pridáva k prírodnému bytiu predmetu a čo ho mení na vlastníctvo osoby, je z nášho pohľadu práve to, že predmet sa stáva časťou „tela“ osoby a v tejto forme podlieha jej vôli. Locke v podobnom duchu hovorí, že prácou prisvojený predmet, plody

⁹ Waldron ([16], 162) vo svojej poslednej práci o Lockovi mení svoj pohľad na prácu z roku 1988 a Lockov pracovný koncept vzniku vlastníctva začína chápať na základe modelu Božieho tvorenia. Tak, ako Bohu patrí všetko čo stvoril, aj človek sa mu v tom podobá a stáva sa vlastníkom toho, čo svojou prácou stvorí.

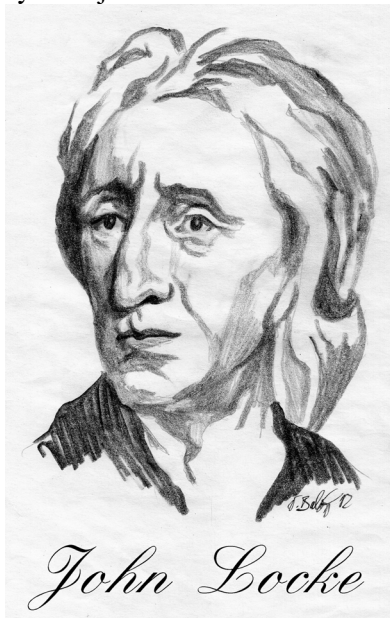
a zverina, ktoré živia Indiána, sa stávajú jeho predmetom, t. j. *jeho časťou*, časťou samotného Indiána, a to takým spôsobom, že iní na dané plody nemajú právo ([7], 2, 26). Inými slovami, stávajú sa predmetom výlučnej vôle osoby.¹⁰ Ak sa pridržame Lockovej diferenciácie medzi osobou a človekom, tak práca ako vynakladanie telesných síl je činnosťou človeka, ale táto činnosť je regulovaná, usmerňovaná cieľom a vôľou pochádzajúcou od osoby človeka. Navonok to vyzerá tak, že napríklad človek pasúci koňa sa javí ako vlastník koňa. Fyzicky, pokiaľ má koňa v moci, to tak aj je, ale osobnostný pohľad na vec ukáže, že človek s koňom je len sluhom napríklad pána Locka, ktorý je vlastníkom koňa. Vôľa vlastníka, ktorý ako ľudská bytosť sedí doma, ovláda jeho koňa, a to tak, že vôľa sluhu, t. j. osoby podriadenej vôli svojho pána, je regulovaná, vedená vôľou pána. Cez vôľu sluhu (samozrejme, poslušného sluhu) koňa pasie osoba skutočného vlastníka ([7], 2, 28). Nieкто môže namietat', že vôľa individua nemôže rozhodovať o tom, čo je, alebo nie je jeho vlastníctvom. Treba však vziať do úvahy, že „sme v prirodzenom stave“, kde podľa Locka každá osoba je poverená výkonom prirodzeného zákona. Väčšina autorov zabúda na to, že človek v prirodzenom stave má ako vykonávateľ prirodzeného zákona „kráľovské“ postavenie. Je oprávnený posúdiť a rozhodnúť o zákonnosti alebo nezákonnosti konania každého človeka, t. j. aj svojho konania. Ak je rozhodujúcim bodom prisvojenia si predmetu, jeho podriadenie vôli individua, ktoré ako osoba je súčasne vykonávateľom prirodzeného zákona, tak jej individuálna vôľa je totožná so „všeobecnou vôľou zákona“, jej individuálne konanie je priamo realizáciou zákona. Ak je individuálna vôľa osoby taká, že sa odmieta deliť s prisvojeným predmetom, chce ho mať len vo svojej moci, tak predmet sa stáva jej vlastníctvom a je to v súlade so zákonom, ktorý sama reprezentuje, t. j. má na to právo. To, že presne takú istú moc majú aj všetky ostatné individua, vedie k problémom, ktoré zatiaľ ponecháme bokom.¹¹

Proces formovania limitovaného vlastníctva sa však tým ešte nekončí. Aby Locke ukázal, že mu ide o skutočné vlastníctvo, a nie o užívacie právo, je nútený ukázať, že takto prisvojený predmet neslúži človeku len na bezprostrednú spotrebu, ale že osoba zostáva jeho vlastníkom aj vtedy, keď daný predmet neužíva. Právo na užívanie rovnako uznáva, že to, čo človek užíva, mu aj patrí. Pokiaľ daný predmet užíva, nikto nemá právo mu daný predmet odňať. Ak ho ale prestane užívať, predmet sa vracia do spoločného a je prístupný užívaciemu právu ostatných ([14], 82). Analýza Lockovho obmedzenia vlastníctva, ktoré nazýva *spoiling limitation* ([7], 2, 31), ukazuje, že Locke má na mysli vlastníctvo, a nie užívacie právo. Obmedzenie hovorí, že každý si môže prisvojiť do vlastníctva toľko predmetov, koľko ich užije na reprodukciu svojho života bez toho, aby sa mu skazili. Locke zdôrazňuje, že toto pravidlo neobmedzuje množstvo predmetov v rukách vlastníka

¹⁰ Waldron ([15], 194) danú formu spojenia predmetu s osobou nahliada len z čisto psychologického hľadiska a nazýva ju identifikáciou. Chápe ju ako duchovné stotožňovanie sa človeka s predmetom. Zabúda, že predmet ktorý je vlastníctvom človeka, či už sa s ním vnútorne stotožní, alebo nie, je vymedzený práve tým, že podlieha výlučnej vôli osoby a tá s ním môže narábať, ako chce.

¹¹ Naše riešenie sa najviac približuje názoru Olivercrona ([13], 221 – 224), ktorý konštatuje, že premena vonkajšej veci na vlastníctvo človeka sa realizuje tým, že sa vec stáva súčasťou ega človeka.

podľa rozsahu jeho potreby. Obmedzuje ho podľa vonkajších vlastností vecí, ktoré vlastní, t. j. podľa toho, ako sa kazia. Ak vlastní napríklad 100 „bušelov“ jablák a podarí sa mu všetky tie, ktoré presahujú jeho potrebu, vymeniť za niečo iné predtým, než sa jablká skazia, tak konal v súlade s prirodzeným zákonom – rovnako, ako keby jablká spotreboval. Ak si ale človek prisvojí toľko, že sa to v jeho rukách skazí, tak tým ostatných fakticky okradol a zaslúži si trest ([7], 2, 46). Locke individuú dáva moc vymeniť produkty, ktoré sú nad jeho spotrebu, čím demonštruje, že ide o vlastníctvo. Ak by si človek privlastňoval zo spoločného len na základe užívacieho práva, tak to, čo nespotrebuje, nemôže vymieňať, lebo mu to už nepatrí, a hocikto iný si to môže vziať. Tam, kde dochádza k výmene úžitkových predmetov, je nutné predpokladať, že sú vlastníctvom vymieňajúcich.

Zavedenie výmeny do počiatkov formovania súkromného vlastníctva súčasne vnáša do prirodzeného stavu niečo, čo odporuje prirodzenému stavu človeka a rozvoj čoho v konečnom dôsledku privedie človeka do „civilizovaného“ stavu. Výmena totiž predpokladá súhlas vymieňajúcich strán. Tým je ich „kráľovské“ postavenie negované, pretože sa vzájomne podriaďujú spoločnej ideii, vyjadrujúcej podmienky výmeny, na ktorej sa dohodli. V prirodzenom stave sa objavuje nástroj, aj keď len v jedinečnej, náhodne sa opakujúcej forme, ktorý sa neskôr v podobe všeobecnej dohody o všeobecných podmienkach súžitia stane princípom prechodu človeka do civilizovaného stavu.¹²

Z metodologického hľadiska má limitované vlastníctvo povahu individuálne subjektívneho vlastníctva. Je to vlastníctvo uznávané a rešpektované len samotnou osobou vlastníka. Ide o jej presvedčenie, aj keď „zákonné“, ktoré vonkajší objektívny svet môže, ale nemusí uznať. K čiastočne všeobecnej akceptácii sa takéto vlastníctvo dostáva len v tých náhodných a jednotlivých prípadoch, keď dochádza k výmene predmetov vlastníctva. Ale ako hovorí Locke, v prvom období prirodzeného stavu skromnosť potrieb človeka nevedla k túžbe mať viac, a preto možno predpokladať, že výmena predmetov bola skôr ojedinelým než všeobecným javom ([7], 2, 36).

Výmenné súkromné vlastníctvo. Druhá forma vlastníctva sa začína rozvíjať s objavením sa peňazí. Vzhľadom na to, že jej základom je výmena vyrobených produktov za peniaze, nazývame toto vlastníctvo *výmenným*. Výmenné vlastníctvo je podľa Locka

¹² V uvedenej súvislosti napríklad MacPherson ([10], 209) konštatuje, že Locke vnáša do prirodzeného stavu črtu buržoáznej spoločnosti.

sankcionované prirodzeným zákonom, lebo hromadenie peňazí neporušuje *spoiling limitation*, takže ich možno hromadiť v akomkoľvek množstve. V období nástupu vlády peňazí sa však zmysel uvedeného obmedzenia mierne modifikuje. Príkaz prirodzeného zákona „*Nenechať skazit*“ sa na danom stupni vývoja vlastníctva stáva viac „pozemským“ ako náboženským príkazom. Nechať produkty skazit už nie je zakázané len prirodzeným zákonom, ale aj samotnou výmenou. Ak chce vlastník svoje produkty podliehajúce skaze skutočne vymeniť za peniaze, musí sa postarať o to, aby ich vymenil ešte predtým, ako sa pokazia. Tu sa jasne ukazuje Lockova prezieravosť pri zavedení tohto pravidla. V jednom pravidle zjednotil náboženský príkaz s pozemským či ekonomickým príkazom. Tu treba zdôrazniť, že výmenné vlastníctvo nie je len predĺženým pokračovaním prvej formy vlastníctva. Z prvej formy vlastníctva síce vyrastá, ale súčasne sa od nej odlišuje svojou podstatou, vlastným základom, na ktorom sa rozvíja, pričom v niektorých smeroch sa obracia proti svojej pôvodnej forme. Základom výmenného vlastníctva nie je práca uspokojujúca potreby, ale výmena nadbytku za všeobecný predmet, t. j. za peniaze. Do tej miery, do akej sa predaj predmetu stáva hlavným záujmom vlastníka, jeho práca sa mení na prácu určenú na trh, a nie na uspokojenie jeho potreby. Produkt práce nadobúda formu tovaru, lebo nie je určený na vlastnú spotrebu, ale na predaj. Ak sa vlastníčkovi nepodarí predat' tovar, ktorý vyrobil, nemôže nadobudnúť výmenné vlastníctvo. Vzhľadom na to, že Locke považuje za hlavný predmet vlastníctva pôdu ([7], 2, 32), úspešný rozvoj výmenného vlastníctva vedie predovšetkým k akumulácii pôdy v rukách úspešných vlastníkov ([7], 2, 50). Rozširovanie vlastníctva pôdy sa dostáva do protirečenia s pravidlom *sufficient limitation*, t. j. ostatným nielen že neostáva „rovnaťo dobré“, ale im neostáva ani „dost“ pre ich vlastné potreby. Nie nadarmo Locke konštatuje, že súhlas ľudí so zavedením peňazí v podstate vyjadruje ich súhlas s nerovnosťou, ktorá z toho plynie ([7], 2, 36).

Posledným dôležitým znakom výmenného vlastníctva je to, že sa opiera o dohodu, podľa ktorej produkty práce možno vymieňať za peniaze. Oproti pôvodnej, jedinečnej a náhodnej forme výmeny produktov, a tým aj pôvodnej dohode, má nová dohoda podstatne všeobecnejšiu formu. Jej všeobecnosť je daná jednak rozsahom produktov, ktoré možno za peniaze vymieňať, ako aj množstvom tých indivíduí, čo uznávajú peniaze ako výmenný prostriedok. Všetci, ktorí dobrovoľne do tohto „spoločenstva“ peňazí vstupujú, strácajú svoje „kráľovské“ postavenie a ich spoločným „bohom“ a „pánom“ sa stávajú peniaze. V danom prípade nejde o „všeobecného boha“, ale o „boha“ s limitovanými kompetenciami, vzťahujúcimi sa len na výmenu produktov. Zároveň na druhej strane platí, že do tej miery, do akej sa tento „obmedzený boh“ výmeny, t. j. peniaze, stáva jadrom a zmyslom ľudskej činnosti, stáva sa skutočne všeobecným bohom ľudskeho sveta. Novinkou prirodzeného stavu je aj to, že ľudia ešte pred stavom politickým vytvárajú okrem prirodzených spoločenstiev, akými sú rodiny, aj „umelé“ spoločenstvo na báze tzv. tichej dohody. Mohli by sme ho nazvať ekonomickým spoločenstvom indivíduí v prirodzenom stave, spoločenstvom spojeným vzájomnou výmenou rozmanitých „tovarov“.

Uznanie peňazí ako všeobecného výmenného prostriedku nerieši základnú otázku vlastníctva v prirodzenom stave, ktorou je vymedzenie všeobecne platných podmienok, za ktorých sa niečo môže stať súkromným vlastníctvom osoby. Preto nie je náhodné, že

práve s rozvojom výmennej formy vlastníctva, s rozvojom nerovnosti, so vznikom bohatstva a prepychu nadobúda prirodzený stav podobu stavu vojny ([7], 2, 124, 125). Lockove osoby v prirodzenom stave boli vlastným vývojom, svojou službou Bohu dovedené pred prvú ťažkú spoločnú úlohu: Buď sa vzdajú svojej slobodnej formy jestvovania, alebo sa vojna rozrastie a ony prídu o nahromadené vecné bohatstvo. Tým, že sa rozhodli pre štát, rozhodli sa proti svojej dokonalej slobode a súčasne za uchovanie svojho vlastníctva.

Legálne súkromné vlastníctvo. Viacerí autori si pri skúmaní Lockovho postoja k vlastníctvu v politickej spoločnosti kladú otázku, čo sa deje s vlastníctvom nadobudnutým v prirodzenom stave v politickej spoločnosti. Predovšetkým ich zaujíma otázka, či štát podľa Locka môže svojimi zákonmi siahnúť na vlastníctvo vytvorené v prirodzenom stave.¹³ My tento problém obídeme a budeme predpokladať, že z vecného hľadiska politické teleso svojimi zákonmi jednoducho potvrdí vecný stav vlastníctva, t. j. nikomu k jeho vlastníctvu nepridá ani mu z neho neuberie. Nazývame ho legálnym vlastníctvom, pretože jeho vlastným základom je všeobecne platný zákon.

Počiatkom legálneho vlastníctva je prechod individuí z prirodzeného stavu do stavu politického. Individuá v politickom stave strácajú svoje „kráľovské“ postavenie vo vzťahu k prirodzenému zákonu, a teda už nemôžu individuálne rozhodovať o tom, čo bude, alebo nebude ich vlastníctvom. Vstupom do politickej spoločnosti strácajú pôvodnú rovnosť, slobodu a výkonnú moc ([7], 2, 131). Podmienky determinujúce súkromné vlastníctvo vymedzuje vôľa väčšiny prostredníctvom platných zákonov a individuálna vôľa osoby sa musí podriaďovať vôli väčšiny ([7], 2, 96, 138). Kvalitatívnu zmenu podstaty vlastníctva by sme obrazne mohli vyjadriť tak, že vlastníctvo z prirodzeného stavu sa prevracia hore nohami. To znamená, že to, čo bolo kedysi jeho základom, je teraz dôsledkom, a to, čo bolo predtým dôsledkom, je teraz jeho základom. V prirodzenom stave vlastníctvo vyrastá z individuálneho činu osoby a prostredníctvom výmeny sa domáha všeobecného uznania. V politickej spoločnosti je to naopak. Individuálne vlastníctvo vyrastá zo všeobecne platnej vôle spoločnosti, t. j. individuálne vlastníctvo platí len potiaľ, pokiaľ je individualizáciou všeobecnej vôle alebo zákona. Základom vzniku vlastníctva už nie je individuálna aktivita a vôľa osoby zameraná na uspokojenie jej potrieb, ale všeobecná vôľa spoločenstva vyjadrená v zákonoch. Inou črtou legálneho vlastníctva je to, že sa stáva všeobecne platnou formou vlastníctva. Ak na počiatku malo vlastníctvo jedinečnú subjektívnu formu, ktorá sa opierala len vôľu osoby, tak v politickej spoločnosti sa opiera o všeobecnú vôľu. V prirodzenom stave musela každá osoba individuálne brániť svoje vlastníctvo proti pochybnostiam a nárokom všetkých ostatných. V politickej spoločnosti chráni vlastníctvo osoby sila zjednoteného celku proti všetkým ([7], 2, 136). Ďalšou novou črtou legálneho vlastníctva je jeho spoločenská sprostredkovanosť. V prirodzenom stave individuum nepotrebovalo na to, aby si niečo prisvojilo do vlastníctva, žiadny súhlas spoločenstva.

¹³ Waldron ([15], 232) sa napríklad pýta, či vlastníctvo ostáva nedotknuté, alebo je vystavené štátnemu prerozdeľovaniu. Málo akceptované stanovisko zastáva Tully ([14], 165 – 168), ktorý sa nazdáva, že ľudia vstupom do politickej spoločnosti opäť vytvárajú formu spoločného vlastníctva, ktoré štát spravdливо distribuuje medzi občanov za účelom spoločného dobra.

Vlastníctvo vznikalo nezávisle, akoby pomimo pôvodného spoločenstva ľudí. V politickej spoločnosti je individuálne vlastníctvo možné len so súhlasom spoločnosti ako celku, t. j. individuálne je tu „spoločenským“ individuálnym, je sprostredkované, určené spoločenským celkom. Posledným významným znakom legálnej formy vlastníctva, ktorým sa odlišuje od prirodzených foriem, je to, že práca prestáva byť príčinou vzniku vlastníctva pôdy. Už pri výmennej forme vlastníctva tam, kde vlastníak akumuluje čoraz viac pôdy, práca na pôde, ktorá bola pôvodne nástrojom nadobúdania vlastníctva, sa čoraz výraznejšie mení na nájomnú formu práce. V politickej spoločnosti, kde už niet pôdy, ktorá by mala povahu pôdy danej Bohom ľuďom spoločne, keďže všetko je vo vlastníctve niekoho ([7], 2, 35), je práca ako zdroj vlastníctva pôdy, vlastníctva základného životného prostredia, fakticky zrušená.¹⁴ Tento obrat v postavení práce individua voči legálnemu vlastníctvu len dokumentuje, že už v limitovanom vlastníctve bola individuálna práca len vonkajším znakom toho, čo osoba svojou vôľou premenila na svoje vlastníctvo. Práca tu nebola postačujúcou, ale len nevyhnutnou podmienkou vzniku vlastníctva. Za legálnej formy vlastníctva, ktoré sa opiera o zákony štátu, o všeobecnú vôľu politickej spoločnosti, práca už nie je ani nevyhnutnou podmienkou nadobudnutia vlastníctva. Ukazuje sa, že nie práca, ale vôľa, v danom prípade vôľa väčšiny, rozhoduje o tom, čo je, a čo nie je vlastníctvom individua, a to, prinajmenšom vo sfére vlastníctva základného životného prostredia, ktorým je podľa Locka pôda.

Zvláštna pozornosť sa v rámci vzťahu vlastníctva a štátu venuje otázke účelu štátu. Z viacerých Lockových tvrdení niektorí usudzujú, že hlavným účelom štátu je ochrana súkromného vlastníctva ([10], 197; ([7]), 101). Waldron ([16], 126) kladie dôraz na Lockovo tvrdenie, že účelom štátu je ochrana vlastníctva v tzv. širšom zmysle, do ktorého patrí život, sloboda a majetok individua ([7], 2, 123). Na tomto základe potom zdôrazňuje širšiu funkciu štátu, než je len ochrana súkromného vlastníctva, respektíve majetku, a súčasne odmieta predstavu, že štát je fakticky len štátom vlastníkov súkromného majetku.¹⁵ Ak sa na vec pozrieme z logického hľadiska: Tým, že Locke rozšíril rozsah pojmu vlastníctva o život a slobodu, dosiahol síce „zníženie“ významu vlastníctva vo forme majetku v rámci účelu štátu, ale za cenu, že súčasne postavil na úroveň tohto vlastníctva, na úroveň majetku *estate*, život aj slobodu osoby. Život a sloboda v prirodzenom stave sú pôvodne vlastníctvom Boha darovaným človeku na plnenie pozemskej misie. Nie sú vlastníctvom človeka v tom zmysle, v akom je jeho vlastníctvom napríklad jeho dom, t. j. *estate*. Život aj sloboda osoby človeka je len „nástrojom“ človeka pri realizácii jeho náboženského poslania na zemi. Nie sú mu dané ako vlastníctvo, s ktorým môže narábať podľa svojej vôle. Okrem toho Locke konštatuje, že sloboda v prirodzenom stave človeka

¹⁴ Potlačené hnutie *diggerov* alebo *true levellerov* vedených G. Winstanleyom v období *commonwealthu* jasne dokumentovalo nemožnosť získať pôdu do vlastníctva vlastnou prácou [4].

¹⁵ MacPherson ([10], 197) tvrdí, že tzv. širšie chápanie vlastníctva zatemňuje hlavnú funkciu štátu, ktorou je ochrana súkromného vlastníctva. Waldron ([16], 126) tvrdí, že Locke rozširuje význam vlastníctva práve preto, aby do štátu mohli vstúpiť aj vlastníci, aj robotníci, bohatí aj chudobní, pretože všetci sú vlastníckmi svojho života a slobody.

je všeobecným východiskom, od ktorého závisí aj osoba, aj vlastníctvo človeka. V prirodzenom stave sú uvedené hodnoty hierarchicky podradené slobode človeka ([7], 2, 17). To, že v politickej spoločnosti sa sloboda a život človeka ocitli na tej istej úrovni ako vlastníctvo majetku, znamená že s nimi človek môže narábať ako so svojím majetkom. Preto má MacPherson [10] pravdu, keď Lockovo individuum nazýva „vlastníckym individuom“. Asi nebude náhoda, že človek, ktorý nie je *possessive individual*, t. j. otrok, nemôže byť členom politickej spoločnosti, lebo nemôže dať súhlas politickému telesu s ochranou svojho života a slobody, lebo ani jedno, ani druhé nemá vo svojom vlastníctve ([7], 2, 23). Premena slobody na vlastníctvo a faktické povýšenie vlastníctva nad slobodu možno pozorovať aj v inej súvislosti. Locke ([7], 2, 131) tvrdí, že napriek tomu, že človek v prirodzenom stave má dokonalú slobodu, vstupom do politickej spoločnosti nadobúda „lepšiu“ slobodu. Cranston ([5], 210) Lockov názor interpretuje tak, že sloboda v prirodzenom stave bola skôr teoretická než reálna a že v tomto zmysle je politická sloboda lepšia ako prirodzená. Z nášho pohľadu je jasné, že sloboda v prirodzenom stave napriek svojej dokonalosti, ba dokonca práve pre v dôsledku svojej dokonalosti, sa dostala do rozporu so súkromným vlastníctvom individua. S rozhodnutím človeka vstúpiť do politickej spoločnosti musela táto sloboda ustúpiť politickej slobode. Tá síce nie je dokonalá, lebo všetci sa musia podriaďovať zákonom schváleným väčšinou, ale je lepšia práve preto, že zabezpečuje pokojné užívanie súkromného vlastníctva individua. V tomto užívaní svojho vlastníctva je politická spoločnosť slobodnejšia ako prirodzený stav, kde užívanie vlastníctva bolo obmedzované a ohrozované nárokmi všetkých ostatných slobodných individuí.

LITERATÚRA

- [1] ARNIEL, B.: *John Locke and America: The Defence of English Colonialism*. Oxford: Clarendon Press 1996.
- [2] ASHCRAFT, R.: *The Revolutionary Politics and Locke's Two Treatises of Government*. Princeton University Press 1986.
- [3] AZERI, S.: Locke on Personal Identity: The Form of the Self. In: *Filozofia*, 66, 2011, 3, pp. 222 – 239.
- [4] BERENS, L. H.: *The Digger Movement in the Days of the Commonwealth*. London 1906.
- [5] CRANSTON, M.: *John Locke: A biography*. Oxford University Press 1957.
- [6] LLOYD, T. D. A.: *Locke on Government*. London: Routledge 1995.
- [7] LOCKE, J.: *Two Treatises of Government*. Edited by P. Laslett. Cambridge University Press 1967.
- [8] LOCKE, J.: *Essay on the Law of Nature*. Edited by W. von Leyden. Oxford: Clarendon Press 2002.
- [9] LOCKE, J.: *Rozprava o ľudskom rozume*. Bratislava: Pravda 1983.
- [10] MACPHERSON, C. A.: *The political theory of possessive individualism*. Oxford University Press 1962.
- [11] MANDA, V.: Formovanie a podstata Lockovho konceptu súkromného vlastníctva. In: *Medzinárodné vedecké dni 2008*. Nitra: SPU 2008, s. 1495 – 1500.
- [12] NOZICK, R.: *Anarchy, State, and Utopia*. Oxford: Blackwell 1974.
- [13] OLIVERCRONA, K.: Locke's theory of appropriation. In: *The Philosophical Quarterly*, Vol. 24, No 96, July, 1974, pp. 220 – 236.

- [14] TULLY, J.: *A Discourse on Property: John Locke and his adversaries*. Cambridge University Press 1980.
- [15] WALDRON, J.: *The Right to Private Property*. Oxford: Clarendon Press 1988.
- [16] WALDRON, J.: *God, Locke, and Equality*. Cambridge University Press 2002.
- [17] WILDERQUIST, K.: Lockean Theories of Property: Justifications for Unilateral Appropriation. In: *Public Reason*, 2, 1, 2010, pp. 3 – 26.

Vladimír Manda
 Katedra filozofie FF UKF v Nitre
 Hodžova 1
 949 74 Nitra
 SR
 e-mail: vmanda@ukf.sk

Katedra filozofie FF UKF v Nitre	SFZ pri SAV v Bratislave	Veľvyslanectvo Francúzskej republiky na Slovensku
---	---------------------------------	--

Medzinárodná vedecká slovensko-francúzska konferencia

FILOZOFICKÉ REAKCIE NA FRANCÚZSKU REVOLÚCIU 1789

26. a 27. september 2012

pod záštitou Jeho Excelencie Jean-Marie Bruna, veľvyslanca Francúzskej republiky na Slovensku a Jeho Spektabilitou Bernardom Garajom, dekanom Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Prednášajúci:
Laurent CLAUZADE (Université de Caen – Francúzsko); **Michael KOHLHAUER** (Université de Savoie – Francúzsko); **Angèle KREMER – MARIETTI** (Université d’Amiens – Francúzsko); **Erika LALÍKOVÁ** (Univerzita Komenského v Bratislave – SR); **Jan MARŠÁLEK** (Filozofický ústav AV ČR – ČR); **Jean-Yves PRANCHÈRE** (Université Libre de Bruxelles – Belgicko); **Jan ZOUHAR** (Univerzita Masarykova v Brně – ČR)

Vedeckí garanti:
 Jean-François Braunstein (Université Paris I, Panthéon – Sorbonne, Francúzsko); Vladimír Manda (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, SR); Miroslav Marcelli (Univerzita Komenského v Bratislave, SR); Tomáš Pružinec (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, SR)

Miesto konania: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta UKF v Nitre, Nitra, Hodžova č.1, Akropola, 3. poschodie

Veďúci organizačného tímu: Richard Sťahel, Katedra Filozofie FF UKF v Nitre, Hodžova 1, 949 74, Nitra, tel.: 09 05 86 42 70, e-mail: rstahel@ukf.sk

Informácie o konferencii: www.kfi.ff.ukf.sk